

Köszöntjük az Era socialistát!

Megújult, gazdag és korszerű mondanivalóval, szép és modern kivitelezésben jelent meg az ERA SOCIALISTÁ első (szeptemberi) száma. Amint azt Nicolae Ceaușescu elvtárs az RKP Központi Bizottságának főtitkára a lapot üdvözlő és programját meghatározó esszéjében hangsúlyozza, az Era socialistát, a *Lupta de clasă* örökösét, a Román Kommunista Párt elméleti és társadalompolitikai folyóiratát a szocialista Románia új fejlődési szakaszát meghatározó történelmi-társadalmi körülmények hívták életre. Célja és feladata tehát: azoknak a döntő jelentőségű elméleti és gyakorlati problémáknak az alkotó marxista szempontú, elmélyült elemzése, amelyek sokoldalúan fejlett szocialista társadalmunk valóságából következnek.

E programnak megfelelően az Era socialistá a X. Pártkongresszus és a nemrégén lezajlott Országos Pártkonferencia kijelölte feladatok perspektívájában kell hogy elemezze: a szocialista termelési viszonyok állandó tökéletesítését befolyásoló tényezőket, a párt vezető szerepének permanens növekedésével kapcsolatos elméleti és gyakorlati problémákat, az életszínvonal emelésének új módozatait, a mai világ fejlődésének sokrétű és bonyolult kérdéseit, az imperializmus elleni küzdelem útjait, a szocialista országok közötti új típusú viszonyok kialakításának és továbbfejlesztésének módozatait, a mai idealizmus legkülönbözőbb irányzatai elleni elméleti-ideológiai küzdelem időszerű vonatkozásait.

Az Era socialistá első számában már tükröződik e program teljesítésének néhány vonatkozása.

Nicolae Ceaușescu elvtárs említett programadó írása mellett közli a lap Dumitru Popescu elvtársnak, az RKP Központi Bizottsága titkárnak, a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács elnökének tanulmányát a tömegkultúra fogalmának marxista értelmezéséről és ezzel összefüggésben azokról a feladatokról, amelyek a kulturális nevelőmunkában a párt- és állami szervekként működő szocialista művelődési és nevelési bizottságokra hárulnak.

Tudomány és termelés belső kapcsolatát elemzi az Era socialistában Mihail Drăgănescu *A termelés tudományáért* és Dana Voinea *Ritmus és tájékozódás a gazdaságban* című tanulmánya.

Az Országos Pártkonferencián megfogalmazott nagy jelentőségű elméleti tételekből kiindulva Ion Mitrán a szocialista nemzet perspektíváiról, Sztranyiczki Gábor pedig a szocialista társadalom ellentmondásainak természetéről és hatásmechanizmusáról értekezik.

Az első, nyomtatásban megjelent Marx-írás 130. és az első román nyelven megjelent Marx-tolmacsolás 80. évfordulója alkalmából Pavel Apostol *Az alkotó marxizmus és napjaink eszmei harcai* címen közöl konzultáció jellegű tanulmányt.

Napjaink egyik legtöbbször vitatott kérdését, az ún. ökológiai egyensúly kérdését Florin Iorgulescu írása elemzi.

Tudomány és oktatás kapcsolatát három dolgozat taglalja az Era socialistá első számában: Cristofor Simionescu *Oktatás és gazdaság dialektikus kapcsolatának megalapozása*, Petre Raic *Merre tart a biológia?* és Iulian Ionașcu *A filozófia és az ifjúság társadalmi integrációja* című tanulmánya.

A lap történelmi és nemzetközi vonatkozású kérdéseket tárgyaló tanulmányait (*A két világháború közötti marxista historiográfia*, *Chile: a gazdaság új struktúráiért folyó politikai harc*, *A modern kapitalizmus* és *A forradalmi át-*

alakulás, Irányzatok a Szovjetunió technikai szakembereinek szakképzésében és továbbképzésében) neves hazai (V. Liveanu és Eugen Pop) és külföldi (Vic Allen) szakemberek írták.

Külön figyelmet szentel a folyóirat a nemrégien megjelent hazai filozófiatörténet első kötetének (Z. Ornea elemzése) és néhány folyóirat (*Revista de istorie și teorie literară*, *Ramuri*, *Revista de pedagogie*) beható elemzésének. Utolsó rovata *Carnet publicitar* címen fontos adatokat közöl az utóbbi huszonegy év eredményeiről az ország villamosenergia-hálózatának fejlesztésében.

*

Az Era socialistá tartalmának ebből a felsorolásszerű bemutatásából is kiderül, hogy a lap pártunk főtitkára, Nicolae Ceaușescu elvtárs útmutatásainak megfelelően valóban aktívabban, sokoldalúbban és mélyebben tükrözi mindazokat az elméleti és gyakorlati kérdéseket, amelyeket hazai szocialista valóságunk és a nemzetközi fejlődés ma felvet. E kérdések tárgyalásának magas elméleti színvonalát biztosítja az a tény, hogy a lap már legelső számában minden érintett problémával kapcsolatban párt- és államvezetők útmutatásait és tekintélyes szakemberek tanulmányait közli.

A Korunk az Era socialistában azt a lapot köszönti, amely magas szintű, alkotó marxista szempontú ideológiai tájékozódásával, problémáinak elmélyült elemzésével, a változó valóság felvetette kérdésekre való gyors és hatékony reagálásával iránymutató példát nyújt.

Köszöntjük az Era socialistát!

KORUNK

CARAGIALE ÉS A MAGYAR IRODALOM (Manuscriptum, 1972. 3.)

Akaratlanul is a „Minden rosszban van valami jó” közmondás jut a magyar olvasó eszébe a Caragiale—Caion-per anyagát olvasva. Constantin Al. Ionescu (Caion), a *Revista literară* főszerkesztője 1901-ben azzal vádolta meg lapjában Caragialét, hogy *Năpasta* (Megtorlás) című darabja nem más, mint Kemény István magyar drámaíró Alexandru Bogdan által lefordított s 1848-ban Brassóban *Nenorocul* címen, cirill betűkkel kiadott színművének szinte szószserinti másolata. Caiont durva hangú sajtótámadásáért Caragiale beperelte. A tárgyalásig hátra levő időt arra használta fel, hogy megszeresse Kemény István szóban forgó drámájának román fordítását.

Delavrancea 1902. március 11-én elhangzott védőbeszédéből kiderül, hogy ennek érdekében kapcsolatot teremtettek D. I. Bunea brassói tanár közvetítésével Jancsó Benedekkel és Bayer Józseffel, akik Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című művére, valamint saját kutatásaira, a dráma jellegére s a szereplők tipikusan román voltára hivatkozva igazolták, hogy nemcsak Kemény István drámaíró nem létezik a magyar irodalomban, de hasonló témájú darab sem található, s amint Jancsó Benedek írta: 1848 előtt Caragiale darabjához hasonló pszichológiai dráma sehol sem, de leg-

kevésbé a magyar irodalomban született volna meg.

Az elismerő szavak, melyekkel elsősorban Jancsó Benedek nyilatkozik Caragiale drámájáról, valamint Delavrancea Szinnyei József munkájáról, a magyar olvasóban feledtetik Caion bűnösségét, s a per erre vonatkozó dokumentumai a román—magyar kultúrkapcsolatok, az irodalmi és tudományos értékek kölcsönös elismerésének bizonyítékaiként hatnak.

Corin Grosu a *Manuscriptum* 1972. 3. számában (*Procesul Caragiale—Caion. Pe marginea unui document*) áttekinti az egész per lefolyását, érinti Macedonski szerepét is Caion vádaskodásaiban, ugyanakkor közli Caragiale eredeti feljegyzését, az *Osztrák—Magyar Monarchia bukaresti nagykövetségének hitelesítését* azon a 19 oldalas, két nyelvű (magyar és román) füzetben, amely Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái*nak harminchárom Kemény nevű szerzőjére vonatkozik. Ennek a dokumentumnak — Caragiale sajátkezű feljegyzése s a füzet — létezése ismeretlen volt. Caragiale műveinek 1962-es, kritikai kiadása közli Delavrancea védőbeszédének teljes szövegét, melyben többször szó esik Szinnyei József művéről és a megfelelő rész fordításáról, de létezéséről a periratok közt nem tesz említést.

Caragiale *Năpasta* című darabját 1903-ban a Népszínház, majd 1904-ben a budapesti Nemzeti Színház mutatta be ma-

gyarul. Ez volt az első külföldi Caragiale-előadás. Nem lehetetlen, hogy Solymosi Eleken és Alexics Györgyön kívül (lásd Engel Károly: *Solymosi Elek. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 1957) e pernek, valamint személy szerint Bayer Józsefnek és Jancsó Benedeknek is szerepe volt ebben.

A JOG TÁRSADALMI KORLATAI (Magyar Tudomány, 1972. 3.)

A társadalomtudományi vizsgálódásokban minduntalan felmerül egy probléma: lehetséges-e az emberi viszonyok szerteágazó nyalábjából olyan szilárd jogi fogalomrendszer kiválogatni, amely az áltudományosság veszélye nélkül elvont, de megbízható világkép kialakításához szolgálthat biztos támpontot?

A jogszabályok szellemében valós, élő társadalmi viszonyokat fellelő egyesek számára lehetetlen feladatnak tűnik, a jogelmélet némiképpen elmaradt a más területeken érzékelhető fellendüléstől, a jog fogalmának tisztázása talán még Justinianus idejében megrekedt.

Szabó Imre akadémikus ezt a jelenséget nem a jogtudomány alacsonyabbrendűségével magyarázza. A jogelmélet, mint a jogtudomány általában, a marxista társadalomtudomány szerves része, s arra törekszik, hogy a jog társadalomelméletévé váljék. Természetesen a társadalmi lét jogelméleti vizsgálata sajátos, egyedi jegyekkel bír, amelyek a jog társadalmi viszony jellegéből erednek. A jog nem más, „mint olyan társadalmi viszony, amely más társadalmi viszonyoknak a formája”.

A jogi formákba rejtett társadalmi viszonyok meghatározó, tartalom jellege sok esetben megfordul, és a jog tölti be a determináns szerepét. A helyzet csak bonyolódik, ha magukat a formán belüli meghatározottsági viszonyokat is feltárjuk. A jog, amely forma a társadalmi viszonyok szempontjából, önmagában véve tartalom is, amely saját formával és belső meghatározottságokkal bír. Sőt, a jogi tartalom legformálisabb megtestesítője, az eljárási jog is tartalmi és formai részre bontható.

A jog és a jognak megfelelő társadalmi viszonyok kapcsolatának ilyen jellegű tárgyalása felszínre hozza a jog talán legsajátosabb tulajdonságát, amely magyarázatot adhat a jogtudomány látszólagos lemaradására is. Hamis jogi tükrözés lehet adott társadalmak (a kizsákmányoló társadalmak) ideológiai kifejezőmódja, vagy a jogalkalmazás szubjektív elégte-

lensége, amely a szocialista társadalomban is előfordulhat. A pontos megfelelés, az adekvát tükrözés tökéletlensége általában a többszörösen összetett tartalom—forma közötti viszony következménye. A szocialista társadalomban a jog lényegének elrejtése már nem szükségszerű, „mégis megmarad a szocialista jogot illetően is minden jognak az a sajátossága, hogy bizonyos értelemben tökéletlen forma”, írja Szabó Imre, majd figyelmeztet: számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy a jogra jellemző formális értékrendszerek kialakítása elrejt bizonyos élő jelenségeket, elrejt a társadalmi viszonyok hierarchiájának valódi elrendeződését. Az önálló jogi fogalom-, szabály- és büntetőrendszer kialakulása szükségszerűen kiszakította az ezek által szabályozott viszonyokat valódi társadalmi létükből, és önálló, jogi világba lendítette át őket. Amint Szabó Imre rendkívül érzékletesen megjegyzi, ha a társadalmi viszonyokat három dimenziójúaknak fogjuk fel, „akkor a jogról azt kell mondanunk, hogy a három dimenziójú képet a térből a síkra vetíti, azaz két dimenzióban fejezi ki”.

A jog viszonylagos társadalmi „érzékletlensége” ezek szerint nem olyan jellegű hiányosság, melyet bármely jogrendszer vagy akár a jogtudomány rovására írhatnánk, hanem a jog lényegéből ered. A tükrözés viszonylagos jogi torzítása nem téveszthető össze a jog elvont jellegével sem; hogy egy jogszabály nem képes visszaadni adott társadalmi viszonyok teljes gazdagságát, nem hiba; ilyen igényeket nem is emelhetünk a joggal szemben.

De a jog említett kétsíkúságából nem minden esetben következik szükségszerűen torzítás. A jogszabályokba foglalt, „elvarázolt” társadalmi viszonyok „visszavarázolására” lehetőség nyílik a jogalkalmazás és a jogkövetés területén.

A szocialista jogelmélet és a jog gyakorlati alkalmazása egyaránt „... a jogviszonyok és a tartalmukul szolgáló más társadalmi viszonyok egységének felismerését, tudatosítását és ennek az egységnek a tudatában a jog társadalmi érzékletlenségének lehető tompítását” igényli, állapítja meg a szerző.

MORAVIA A VOPROSZI FILOSZOFII SZERKESZTŐSÉGÉBEN (Voproszi Filozofii, 1972. 7.)

A szovjet filozófiai folyóirat *Interjúnk* című rovata ezúttal olyan beszélgetést közölt, mely zavarba hozza az olvasót.

Olyan interjú ez, melyben nehéz eldönteni, ki a kérdező és ki a kérdezett. Alberto Moravia különben sem tartozik a szokványos interjúalanyok sorába. Szokásához híven visszakérdez, s partnereinél jóval többször kérdez, de elsősorban nem ez a rendhagyó benne, hanem az, hogy íróként is következetesen filozófus módjára kérdez.

Moravia úgy érzi, belső rokonság fűzi őt egyik regényében Ludwig Wittgensteinhez, az analitikus filozófiai irányzat legjelentősebb képviselőjéhez. Hogyan vélekednek ma a szovjet filozófusok Wittgensteinről? — kérdezi. — Wittgensteint nagy filozófusnak tartjuk, aki komoly kérdések egész sorát vetette fel a nyelvanalízissel kapcsolatban — válaszol Moraviának V. A. Lektorszkij, s felhívja az olasz író figyelmét két érdekes Wittgenstein-tanulmányra, a leningrádi M. Kozlovára és Sz. Narszkojéra. A modern szovjet filozófiai irodalom mind konkrétább váló Wittgenstein-képe elképzelhetetlen lett volna a *Logikai-filozófiai értekezés* orosz nyelvű megjelenése s Wittgenstein későbbi műveinek alapos tanulmányozása nélkül.

Mi a szovjet filozófusok álláspontja a marxizmus és egzisztencializmus viszonyának kérdésében? — kérdezi Moravia. T. I. Ojzerman utal rá, hogy Sartre be szeretné olvasztani az egzisztencializmust a marxizmusba. Ez szerinte az egzisztencializmus csődje. A szovjet filozófusok, bár sok mindenben eltérő megoldást keresnek, pozitíven értékelik az egzisztencializmus humanista motívumait, észreveszik benne az embert elismérlőtelennítő viszonyok kritikáját. Tudatában vannak annak, hogy az egzisztencializmus olyan kérdéseket feszeget, melyek már a századvégi Oroszország gondolkodóit foglalkoztatták. Például Dosztojevszkijt, aki ugyan szó szerint véve elutasítja a dialektikát, dialektikája mégis sokkal mélyebb, mint Sartre-é. — Sartre dialektikája szofisztikus — veti közbe Moravia. — Ezzel nem tudok teljes mértékben egyetérteni — vitatkozik a vendéggel Ojzerman. — Sartre tévedése számomra nagyon is tartalmasnak tűnik. A szufizmus a fogalmak felcserélésével tudatosan csempész be hamis következtetést, Sartre legfeljebb egyoldalúan, szubjektíven értelmez olyan lényeges dolgokat, mint a szabadság vagy a felelősség. — Sartre tévedése inkább publicisztikai, mint filozófiai tévedés — véli Moravia —, annak ellenére, hogy filozófiai-etikai kérdéseket vet fel.

Arra a kérdésre, hogy mit tart a társadalom legfontosabb erkölcsi problémá-

jának, Moravia a fogyasztói magatartás olaszországi dilemmáira utal. Egyaránt szükség van az ember külső, társadalmi és belső, emberi felszabadítására. Bizonyos párhuzam vonható a marxizmus és a freudizmus között. Moravia Wilhelm Reich nevét említi, aki Freud híveként a fasizmus tömegpszichológiáját tanulmányozta. A tömegpszichológiai kérdések kutatása ma sem vesztett aktualitásából. I. T. Frolov megjegyzi, hogy ő inkább külsőleges analógiát lát marxizmus és freudizmus között. — Ez nem analógia, hanem homológia! — makacsodik Moravia, s hozzátézi: szerinte a mai pszichológia nem aknázza ki eléggé a freudi megközelítés Marxéhoz hasonló racionalizmusát. Nem az a baj, hogy mint pszichoterapeuta nem él vele, de az önmegismerésben sem hasznosítja az eredményeit. „Németországban 11 millió munkanélküli volt 1933-ban. Miért szavaztak Hitlerre, és nem a kommunistákra?” Moravia a tömegek apára-hangolt-ságával, Führer-keresésével magyarázza a fasizmus terjedését. Ez az apára-hangolt-ság 4000 éves, a szocializmus eszménye csak 200. Frolov elismeri, hogy bár ennek a kérdésnek van marxista hagyománya, pl. Plehanov, a marxista pszichológia még csak a kezdetén tart az ezirányú kutatásnak. Ebből viszont nem következik az, hogy a marxizmust össze kellene házasítani valami mással. Ezeket a jelenségeket a marxizmus rendszerén belül kell értelmezni.

Moravia attól tart, hogy a marxizmus nem vette eléggé figyelembe az egyéniség kérdéseit. Frolov szerint ezért nem a marxizmus a hibás, hanem az emberek, akik nem tudták az új feltételek között is élő tartalommal megtölteni a marxizmust. — Az az érzésem — veti közbe Ojzerman —, hogy nyugati barátaink jobban ismerik Freudot, mint Marxot. Erről Olaszországban jártamban is volt alkalmam meggyőződni. Nem kellene elfeledkezni arról, hogy a marxizmus nem azonosítja a proletariátus tömegeinek felszabadítását a személyiség fejlődésével. Az előbbi társadalmi-politikai feltétele az utóbbinak. — Önök túlságosan nagy vargabetűt írnak le ahhoz, hogy ugyanoda jussanak vissza, ahonnan elindultak — válaszol Moravia. — A személyiség felszabadítása olyan folyamat, mely még csak csiráiban létezik. Mi még nem látuk ezt a felszabadítást. A munkamegosztás felszámolása egyelőre még csak álom.

Ojzerman kétségbe vonja, hogy a munkamegosztás felszámolása volna e hozsantartó történelmi folyamat célja. In-

kább a munkamegosztás leigázó jellegének felszámolásáról lehet szó. Specializálás a kommunizmusban is lesz. Moravia viszont igen nagy veszélyt lát az ember és funkció egybeolvadásában, az ember funkcióvállalásában. — Ön mint író sohasem tudott volna eredményeket elérni ereje összpontosítása vagy ha úgy tetszik, szakosítása nélkül — érvel Ojzerman. — A termelés Marx szerint mindig a szükségszerűség birodalmába fog tartozni.

A szovjet filozófusok végül a művészet mai szerepéről faggatják az olasz írókat. — Mélyen meg vagyok győződve az irodalom társadalmi funkciójáról. A művészet kifejezeten elnyomás-ellenes, mert érzelmileg, érzéki módon fejezi ki nem a politikai, nem a rendőri elnyomást, hanem a személyiség etikai-morális elnyomását. Valakitől azt hallottam — fejezi be válaszában Moravia —, hogy ha az ember nem lát álmot, meghal. Azt hiszem, az a társadalom, amelynek nincs irodalma, művészete — halott társadalom.

TOGLIATTI EGYÉNISÉGE

(*Crítica marxista*, 1972. 2.—3.)

Palmiro Togliatti összegyűjtött műveinek idén megjelent második kötete tovább gyűrűzteti azt a vitát, melyet az 1967-ben kiadott első kötet váltott ki az olasz történészek és ideológusok között. Az első kötet Togliatti 1917 és 1926 közötti tevékenységét ölelte fel. A második 1926 és 1929 közötti polemikus írásait, beszédeit közli. 1926 kétszeresen is fordulópont az olasz munkásmozgalom történetében. Egyrészt az Olasz Kommunista Párt harmadik lyoni kongresszusának éve, mikor a torinói csoportnak (Gramsci, Togliatti) sikerült leváltatnia a szektás Borgida-féle vezetést, mely a tömegekben a fasizmus győzelmé miatt családva elzárkózott minden más munkáspárttal való együttműködés elől. Másrészt 1926 Gramsci letartóztatásának éve, a két barát és fegyvertárs közvetlen kapcsolata ekkor szakadt meg. Míg az első kötet a húszas években lejátszódó pártharcokat, Gramsci és Togliatti eszmei és emberi viszonyát állította a viták középpontjába, a második kötet Togliatti egyéniségét és munkastílusát, a Kommunista Internacionálé meg az OKP közti kapcsolat és a fasizmus helyes megítélésének kérdéseit vonja a figyelem középpontjába.

Togliatti politikai nézeteit elemző Luciano Gruppi át tudta érezni Ernesto Racioneri szerkesztői dilemmáit. Racioneri megtehetné volna, hogy az olvasóra bízva, igazodjék el maga a történelmi

anyagban, annak a megítélésében, hogy milyen szerepet töltött be Togliatti az olasz és nemzetközi munkásmozgalom bizonyult mozgásában. A kötet szerkesztője azonban a nehezebb utat választotta: finom érzékkel megpróbálja kézenfogni az olvasót és észrevétlenül bevezetni a történelembe.

Togliatti 1926—1927-ben a Komintern végrehajtó bizottságában dolgozott. A moszkvai tartózkodás éve kemény próbának vetették alá Togliatti jellemét, elvi és politikai tájékozódóképességét. Az a tény, hogy Gramsci bebörtönzése után órá három az OKP tényleges vezetése, erősen siettetette politikai érlelődését, s nemhogy eltávolítaná, hanem lényegében közelíti őt tanítómesteréhez, a nála alig két évvel idősebb Gramscihoz. Ezek az évek megerősítik határozottságában, nyugodtságában, türelmében, meggondoltságában, s miért ne valljuk be — mondja Gruppi — ravaszágában is. Togliattinak már ekkor kialakul az a tehetsége, melyet Sartre is olyan sokra értékelt benne, hogy egységben tudta látni a dolgokat, a nemzetközi helyzetbe ágyazva az olasz változásokat és tennivalókat.

Gramsci mindvégig elsőrendű fontosságúnak tartotta tisztázni a fasizmus mibenlétét. Togliatti következetesen folytatja ezt a törekvést, s a demokratikus centralizmus keretei között határozottan önálló és független véleményt képvisel az Internacionálén belül. A Komintern 1935 előtti klasszikus meghatározásával szemben, mely a fasizmust a kapitalizmus nyílt, terrorisztikus formájának tekinti, s azt tartja, hogy a finánciókét az általános válsághelyzet kényszeríti arra, hogy leveesse álarcat, Togliatti — ha kisebb-ségbe szorítva is — a fasizmus tömegjellegére figyelmeztet. Miért hódol be a kispolgárság és a proletariátus egy része is olyan könnyen a fasizmusnak? Nem követett-e el hibát a munkásmozgalom, amikor a szociáldemokráciát a szociálfasizmus táborába sorolta, s mindentől, ami tőle különbözött, mint fasizmustól, elzárkózott, s ezzel lehetetlenné tette a népfront-politika kialakítását. Togliatti a differenciált elemzés híve. Az Internacionálén belül a nyílt vitát szorgalmazta, melyben demokratikus módon minden párt részt vehet. Nem meglepő, hogy álláspontjáért baloldalisággal marasztalták el a Komintern 1929 júliusában megtartott X. plénumán.

Togliatti munkastílusának és gondolkodásmódjának lenini vonásai, az önálló gondolkodás tehetsége később is megnyilvánult mind az OKP vezetésében, mind yaltai végrendeletében.

MÉLTÁNYOSSÁG A SZOCIALISTA JOGBAN

(Revista română de drept, 1972. 6.)

A szocialista társadalom demokratizmus nagykorúsodásának jele, s nem véletlen a méltányosság elvének előtérbe jutása. A méltányosság marxi princípiuma: egyenlő esélyek biztosítása a társadalom minden tagja számára, a szocialista jogrendszerek egyik alapelvévé vált.

Anita M. Naschitz *Acțiunea principului echității în sfera dreptului și a vieții juridice din statul nostru socialist* című tanulmányában e méltányosság konkrét történelmi fogalmát elemzi. A társadalmi-gazdasági egyenlőség nyújtotta lehetőségek a jog síkján az egyenlőség, az egyensúly és az arányosság fogalmában realizálódnak. A méltányos jogrend előfeltétele a méltányos jog alkalmazása. A jogalkotási folyamat során azonban felszínre kerül a jog egyik, belső ellentmondást hordozó jellegzetessége: magatartás-modelleket írva elő bizonyos jogalany csoportok részére „tipikus társadalmi viszonyokat szabályoz”. A jogszabály megalkotása során ugyanis sajátos tipizálási folyamat játszódik le. A jogszabály ugyan egyforma elbánást ígér minden jogalanynak, de éppen a különbségek elkerülhetetlen elmosása miatt alkalmatlan a valóságos egyenlőség maradéktalan biztosítására.

A szocialista jogrendszerekben kezdetől fogva érezhetően módosulnak a jog típus-szabály jellemzőinek következményei. A méltányosság előtérbe került a gazdasági egyenlőség megteremtése, a jogszabályok által előírt magatartás-modellek új tartalma révén, és nem utolsósorban az elosztás szocialista elvének gyakorlati alkalmazása során. A különböző társadalmi osztályok és rétegek reális egyenlőségének elmélyítését szolgálja a szükség szerinti elosztás elemeinek megjelenése is.

A családi viszonyok, munka- és lakásviszonyok, adásvételi, perjogi, pénzügyi és közigazgatási kapcsolatok terén hozott törvényalkotói döntések kétségtelenül nagymértékben befolyásolják az állampolgárok méltányosság-érzetét. Különösen ott van szükség fokozott figyelemre, ahol bizony nem egyenlők a jogalanyok lehetőségei (például: munkaviszonyok, a közigazgatási viszonyok különböző válfajai).

Még ha a méltányosság számottevő háttással van is a törvényhozásra, fontossága nem elhanyagolható a jogalkalmazás terén sem. Lényeges kérdést vet fel A. M. Naschitz a méltányosság és a pár-

tosság viszonyát illetően. A jogalkalmazás során felmerülő méltányossági indokok figyelembevételét nem befolyásolja-e a pártosság elve? A kérdésre a választ a pártosság lenini felfogása adja meg: az osztályszempontok figyelembevétele nem jelenthet túlzott egyéni előnyökhöz való jutást, vagy indokolatlan mellőzést, különösen társadalmunk jelenlegi fejlődési szakaszában.

A tipikus helyzetekre szabott jogszabályok konkrét alkalmazása során a méltányosság elve hibaigazító jelleget ölt, kapcsolatot teremtve a törvényesség és az igazságszolgáltatás között. Méltányos jogrend végső soron — jegyzi meg a szerző — a jogalanyok milliói magatartásának a függvénye. Így válik „az írott jog át-élt joggá”, a törvényes előírás konkrét, dinamikus jogviszonnyá.

Végezetül A. M. Naschitz a szocialista törvényesség tisztázásához szól hozzá, a fogalom további meghatározását igényelve. Véleménye szerint az eddig elfogadott formális felfogáson túl (a törvények tiszteletben tartása) tartalmi elemeket is be kellene illeszteni a törvényesség elméletébe. A hatékony, egyszersmind igazságos jogrendszer nemcsak az alapvető tények lételméleti vizsgálatára épül: figyelembe kell venni axiológiai dimenzióinkat is. A szocialista törvényesség rendszere így haladhat a jog pozitivitása, hatékonysága és „jogszerűsége” egységének a megvalósítása felé.

JASPERS HAGYATÉKA

(Universitas, 1972. 4.)

Ha egy gondolkodó van olyan szerencsés, hogy késő öregkoráig folyamatosan publikálhatja műveit, joggal hihetjük, hogy élete során mindent elmondott, amit el akart mondani. Hagyatékában esetleg vázlatokat, jegyzeteket, talán egy-két publikálatlan kéziratot találunk. Legjobb esetben a levelezés, a naplószerű feljegyzések hozhatnak meglepetést. Elképzelhető, hogy új megvilágításba helyezik az illető személyét vagy életművét. Aligha valószínű azonban, hogy alapvetően megváltoztatnák az életmű értelmét.

Jaspers halála előtt olyan célzásokat tett a hagyatékra, melyek ellentmondó találgatásra adtak alkalmat. „Az én művem töredék — mondta Jaspers utolsó életévében. — Még körülbelül ötven évre volna szükségem csak azt a munkát elvégezni, amit szerettem volna, s még akkor sem lennék elkészülve vele.” Más alkalommal tréfásan arról panaszkodik, hogy elborítja őt a papírtömeg, melyben

csak eligazodni is mérhetetlen munkát jelent. „Félekész, abba hagyott írások. Legjobb lett volna mindent megsemmisíteni, de mégiscsak életem műve fekszik bennük.”

Hans Saner, aki a müncheni Piper kiadó megbízásából a hagyaték rendezésével foglalkozik, lenyűgöző kéziratmennyiségről számol be. Harminc dobozban 25 000 levél és 35 000 kéziratlap. Ennyi a megőrzött hagyaték. Ebben különös helyet foglal el a Jaspers—Heidegger-levelezés, mely nemcsak, hogy megtszítja a spekulációktól kettőjük viszonyát, hanem történelmi dokumentuma Jaspers személyiségfejlődésének is. Hasonlóképpen kiemelkedik a hagyatékban Jaspers fiatalkori, valamint az első és második világháború kitörése időszakában vezetett naplója. Ezenkívül minden időszakból maradtak fenn jegyzetei, reflexiói mindenről, amit átélt. Minthogy saját életének meneközben való tisztázására törekedett, aki ezeket a jegyzeteket életrajzírói szándékkal veszi kézbe, érzékletes képet kap arról a folyamatról, ahogy az élmény gondolatá alakul át. Misztifikációnak alig jut hely.

A történelem és politika központi kérdése a német egzisztencializmus jaspersi változatának. A világbékével, túlnépesséddéssel, az amerikai mcarthyizmussal, a Szovjetunióval való párbeszéd lehetőségével, Izrael állam alapításával foglalkozó apróbb feljegyzései mellett két nagyobb szabású terv vonta magára Hans Saner figyelmét. Mindkettő a német lelkiismeretvizsgálat gondolatkörébe tartozik. Az elsőt Jasperst a német engedelmesség és lázadás foglalkoztatja abban az ellentmondásos helyzetben, amikor a törvényes kormány bűnös. Mit tehet az egyén, ha a politikai és erkölcsi valóság perverz? Jaspers a „német bűn”, vagyis a hamis lelkiismeret fokozatait változtatja fel a gondolkodásba vagy a hitbe való meneküléstől a bűnnel való együttműködésig. Másik műve a német önzésámulás történelmi és politikai dimenzióit bontotta volna ki. A két alapkérdés: 1. hogyan jutottak a németek az 1945-ös helyzetbe, és 2. mit jelent németnek lenni a teljes összeomlás után. A tervezett műnek csak a *Zsidók és németek* című fejezete készült el.

Jaspers bár tudta, hogy egyedül ekkora feladattal nem birkózhat meg, mégis már 1937-től a filozófia világtörténetének megírását tervezte. Az eddigi filozófiai történetekkel szemben, melyek többnyire kronológiai, kérdéstörténeti vagy eszmetörténeti (Hegel) szempontból tárgyalják a filozófia történetét, Jaspers

hat kötetben lényegében hatszor akarta megírni a gondolkodás történetét. Az első kötet időrendi szempontot követett volna, a második a filozófia tárgyátörténetével, a harmadik a gondolkodók személyiségével és egyéni gondolkodásmódjával foglalkozott volna. A negyedik kötet a filozófiának a szellem más szféráival való kölcsönhatását, az ötödik a filozófia társadalmi-történeti hatását, a hatodik a filozófiai viták, a filozófusok közti kommunikáció történetét nyújtotta volna.

Hans Saner kiemelkedő jelentőséget tulajdonít Jaspers rendszerteremtő törekvéseinek. A hagyatékban előkerült egy teljesen elkészült könyv kézírata. Címe: *A filozofálás alapelvei. A Filozófiai logika* című könyvéhez, melynek első kötete, *Az igazságról* még 1947-ben megjelent, Jaspers még három kötetet tervezett: egy kategória-tant, mely a filozófiai nyelv begyakorlását segítené elő, egy módszertant és egy tudománytant.

A hagyaték meglepő újdonsága a gondolkodás jaspersi extenzitása. Harminc megjelent könyve után senki sem számított ekkora mennyiségre. Egész életét végigkísérő krónikus betegsége nemcsak hogy nem örölte fel, de teljesen érintetlenül hagyta Jaspers munkaerejét.

A LEGBEAVATOTTABB OUTSIDER? (Newsweek, 1972. LXXX. 8.)

Shana Alexander a New York-i hetilap új vezető publicistája. Neve néhány hónapja egy sorban szerepel az amerikai közírás olyan „nagyágyúival”, mint Stewart Alsop, Milton Friedmann, Paul A. Samuelson. A női egyenjogúság jó tollú bajnoka, de az amerikai politikai és társadalmi élet más kérdései sem idegenek tőle. *Kissinger meghitt környezetben* című cikkében Nixon elnök első tanácsadójának egy szűkkörű vacsora alkalmával az elnöki hivatalról, a nagypolitikáról bensőséges hangulatban megfogalmazott nézeteit idézi.

A *Newsweek* e cikkét nyilván nem véletlenül közli a választási kampány csúcsidején. Nixon elnököt elég gyakran nyíltan is azzal vádolják, hogy Kissinger beleszólása a nagy események alakításába az illetékes minisztériumokénál a kelleténél erőteljesebben érvényesül. Alexander alábbi verziójában Kissinger valószínűleg éppen ezért is igyekszik elhárítani a neki tulajdonított túlságosan nagy befolyást. Shana Alexan-

der cikke mellett, hogy nem hatástalan propaganda a Nixon—Kissinger kettős esetleges megmaradása szempontjából, általánosabb érdeklődésre is számot tarthat, hiszen a hetvenes évek egyik leg-többet tudó és legtevékenyebb nemzetközi politikusának megnyilvánulásait közli az elnöki intézmény, a döntéshozatal mechanizmusairól. (Egy egyesült államokbeli kiadvóvállalat máris két és fél millió dollárt ajánlott fel Kissingernek emlékirataiért, amelyeket feltehetőleg közölni szándékszik tanácsadói tisztének megszűnte után.)

Kissinger — kvaterkázó hangulatot idéző — meditációinak közlését Alexander szűkkeblűnek éppen nem mondható méltatással vezeti be: a professzor — úgy-mond — négy év alatt új életet lehel az amerikai külpolitikába; elnyerte „uralkodója“, az elnök „abszolút bizalmát“, anélkül hogy saját egyéniségét feladta volna; sikerült megőriznie függetlenségét mind a republikánus, mind a demokrata párttal szemben; egyetemi tanár, akinek — Bundytól, Schlesingertől és Galbraithtól eltérően — lehetősége volt gyakorlatilag is megvalósíttatnia elgondolásait.

Kissinger — a főként művészekből összeválogatott asztaltársaságban — Javits szenátor házában fejtette ki nézeteit: a hivatalos műkedvelőkhöz szőlt, érthetően, népszerűen, a közhelyszerűségetől sem óvakodva (az illetékeségnek ezen a fokban ez is bocsánatos bűn).

Hatalmas különbség a között, amit elnökként kell tenni, s a között, amit azért kell tenni, hogy elnökké válasszák az embert — kezdte csevegését Kissinger. Az elnökké választás annyira energiát emészt fel, hogy a megválasztott elnök teljesen kimerülten támoilog be a Fehér Házba. Mi az, amit elnöki minőségében tennie kell? Az elnökség tulajdonképpen a döntéshozatal szakadatlan folyamata: nagyjából egyenlő érvényű pró és kontra érvek között kell választani. Mindenki hatalmas és megbízható, aki javaslataival döntéskényszer elé állítja az elnököt. Nagy a kísértés, hogy a Fehér Ház lakója minden egyes érvet a magáévá tegyen. Mert hiszen könnyű volna, ha az egyik oldalon csak abszolút rossz, a másikon pedig csak abszolút jó érveket sorakoztatnának fel... Tudnunk kell megfelelően értékelni az elmélkedésre való hajlamot. Minden nagy államférfi életében adódnak jó alkalmak az elmélkedésre. Emlékeztethetem önöket arra, hogy „A Közhivatalnok“-nak nyolc éve volt arra, hogy elmélkedjék. (Kissinger „A Közhivatalnok“-nak nevezi

Nixon elnököt: a nyolc év emlegetésével arra az időszakra utal, mely Nixon al-elnöki tisztjének megszűntétől elnökké választásáig eltelt.) Ilyen periódusokra mindenkinek nagy szüksége van, hiszen senki sem „nó bele“ automatikusan az elnökségbe. Miután hivatalba lépett, az elnök tapasztalatai már csak a bürokráciát illetően gyarapodhatnak. Minden egyebet magával kell hoznia a tarsolyá-ban.

Trumannak volt bátorsága dönteni. Emlekeztetnem kell önöket arra, hogy sok történelemkönyvet elolvasott, mielőtt elnökké választották. Johnson mindent kompromisszumokkal igyekezett megoldani, ő az egyetértésre építő politika meghonosítója, a Szenátus stílusának, a konszenzusnak a híve. Kennedy stílusáról nem sokat tudunk, hiszen meghalt, mielőtt realizálhatta volna önmagát. A jelenlegi elnök önálló: ad magára és gondolkodik, akárcsak régen.

Nem mondhatnám, hogy az elnöki tiszt-ség gyakorlása során kitaposott utakon lehetne járni — folytatta Kissinger. Az elnök sikere attól függ, milyen személyi-ségek érvényesítik hatásukat, és milyen jellegűek azok a sajátos kihívások, amelyek elől kitérnie nem lehet. A jelenlegi modell más időkben talán nem volna alkalmazható. Munkatársaiiban legjobban éppen annak az elnöknek kell biznia, aki végül is önállóan igyekszik dönteni.

Kissinger fanatikusan hisz abban, hogy jól összeválogatott kis létszámú csoportok bármilyen nehéz külpolitikai feladatok megoldására alkalmasak; az ő „vezér-kara“ 47 szakemberből tevődik össze. Ezzel szemben a külügyminisztérium 20 000, a hadügyminisztérium pedig 50 000 személyt foglalkoztat. Az *Establisment*en belül megkülönbözteti a külpolitikai stratégia és technika elit gárdáját, amelynek csodatevő lehetőségeket tulajdonít. A külpolitikát — úgy-mond — az árnyalatok határozzák meg. A nüanszok halmozódásából adódik a siker vagy a balsiker. A bürokraták hajlamosabbak a részletkérdésekkel törődni. Mintha eldönthetnék, hogy Picasso nagy erőssége a láb, ő tehát mindig csak lábakat fessen. Matisse tehetségesebben festi a fejeket? Ő tehát foglalkozzék csak fejekkel. Aztán az egész-ből kikerekedik valami szörnyűség... A külpolitikai vonalvezetést úgy kell ki-vajúdni, mint minden művészi alkotást. Aki politizál, a jövőt alakítja. Minden politika hatékonysága szempontjából nagy veszély a jelen kivetítése a jövőbe. Olyan megfontolásokra kell tehát építeni, amelyeknek helyessége egyelőre bizonyíthatatlan — állítja Kissinger.